Yakın Doğu Üniversitesi
İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi

Journal of The Near East University Islamic Research Center

Yıl 3, Cilt 3, Sayı 1, Bahar 2017

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ İSLAM TETKİKLERİ MERKEZİ DERGİSİ
JOURNAL OF THE NEAR EAST UNIVERSITY ISLAMIC RESEARCH CENTER

ISSN: 2148-922X

Dergimiz, uluslararası hakemli bir dergi olup, uluslararası EBSCO HOST Research Databeses veri indeksi ve İSAM İslâm Araştırmaları Merkezi tarafından taranmaktadır.

Yakın Doğu Üniversitesi Adına Sahibi
Owner on Behalf of Near East University
Dr. Suat İrfan GÜNSEL

Onursal Editör | Honorary Editor
Prof. Dr. Ümit HASSAN (Rektör/President)

Editör | Editor in Chief
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ
mehmetmahfuz@gmail.com

Editör Yardımcısı | Assistant Editor
Yrd. Doç. Dr.Fethullah ZENGİN

Yayın Kurulu | Editorial Board
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ, Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK,
Prof. Dr. Hakan OLGUN, Prof. Dr. Ümit HASSAN

Danışma Kurulu | Advisory Board
Prof. Dr. Mümtaz ALİ (International Islamic University, MALEZYA)
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (Yakın Doğu Üniversitesi Öğretim Üyesi, KKTC)
Prof. Dr. Talip ATALAY (K.K.T.C. Din İşleri Başkanı, KKTC)
Prof. Dr. İsmail BARDHİ (Dean School of Islamic Theology of Skoplje, ABD)
Prof. Dr. Şenol BEKTAŞ (Yakın Doğu Üniversitesi Rektör Yardımcısı, KKTC)
Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı, KKTC)
Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE)
Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ (Uluslararası Balkan Üniversitesi Rektörü, MAKEDONYA)
Prof. Dr. Enis HURŞİT, (Refah Üniversitesi Rektörü, PAKİSTAN)
Prof. Dr. Ali KARADAĞİ, (Katar Üniversitesi, KATAR)
Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK (Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı, TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR (T.C. Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı, TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ömer ÖZSOY (Frankfurt Üniversitesi ALMANYA)
Prof. Dr. Burhanettin TATAR (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hasan Kamil YILMAZ (T.C. Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı, TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hakan OLGUN (İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE)
Doç. Dr. Recep DURAN (Yakın Doğu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, KKTC)
Doç. Dr. Muhammed REYYAN, (Ürdün Üniversitesi, ÜRDÜN)
Doç. Dr. Abdulcelil BİLGİN (Alpaslan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, MUŞ)
Yrd. Doç. Dr. Yusuf SUİÇMEZ (Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Bu Sayının Hakemleri
Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK, Prof. Dr. Abdurrahman ÖZDEMİR, Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCİ,
Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ, Doç. Dr. Ramazan YILDIRIM, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin SARIKAYA,
Yrd. Doç. Dr. Şevket KOTAN, Yrd. Doç. Dr. Fethullah ZENGİN

Yönetim Yeri | Head Office
Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Email:ilahiyatdergi@neu.edu.tr; mehmetmahfuz@gmail.com

Baskı/Printing: Yakın Doğu Üniversitesi Matbaası/Kasım 2017

Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi yılda iki defa yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan yazılar izin alınmadan kısmen ya da tamamen başka bir yerde yayınlanamaz. | The Near East University Journal of the Faculty of Theology is a bi-annual peer reviewed journal. All responsibility originating from articles and other texts published in the journal belongs to the author. It is not permissible to partially or entirely reproduce any text or article published in the jounal.

İçindekiler

Editörden 5

Abdülcelil BİLGİN
Kur'an Meallerinde *Nesne Yanlışlarının* Neden Olduğu Anlatım Kusurları.....7

Murat SÜLÜN
Bakara Suresinin Âmene'r-Rasûlü Olarak Bilinen Son 2 Ayetinin
Dikkatlerden Kaçan Ana Özelliği 23

Ömer BOZKURT
Endülüs ve Kuzey Afrika'nin Anadolu Tasavvufundaki Yeri 61

Recep UÇAR
Din Öğretimi Kurumları Öğrencilerinin Arapça Derslerine İlişkin Tutumları ve Tutum
Geliştirme Önerileri 87

Mahsum AYTEPE
Deizm-Bilim İlişkisi ve İslam Düşüncesi.....113

Adnan Karaismailoğlu/İsmail Söylemez
Seyf-i Fergânî'nin Hayatı ve Edebî Şahsiyeti.....137

Ahmet Erkan ŞEKERCİ
Milliyetçiliğin Aydınlanmacı Kökenlerine Dair Bir Derkenar.....161

Mehmet YAŞAR
Enfâl 35. Âyeti Çerçevesinde Câhiliye'de Mukâ, Tasdiye ve Salât 173

Zenal SÖZGÜN
Dinî Danışma ve Rehberliğin Hayatımızdaki Yeri ve Önemi.....207

Kitap Tanıtımı.....221
Archaeology of Religion: Cultures and Their Beliefs in Worlwide Contex.....221
Kur'an ve İslami İlimlerin Anlaşılmasında Tarihin Önemi.....225

Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi, Yıl 3, Cilt 3, Sayı 1, Bahar 2017 (161-172)

Milliyetçiliğin Aydınlanmacı Kökenlerine Dair Bir Derkenar

Ahmet Erkan ŞEKERCİ*

Özet:

Herakleitos yaklaşık iki bin beş yüz yıl önce hayatın anlamını 'Panta Rei' ilkesine göre açıklamaya çalışmıştı. Buna göre her şey önü alınmaz bir şekilde akmakta ve değişmektedir. Tarihte de bir anlamda Herakleitos'un ırmağı gibi hızla akıp gitmekte ve aynı olayı bir daha yaşama, olanı durdurma imkanı olmayan süreç yaşanmaktadır. Hızla akan ve her an değişen tarih ve zaman içerisinde bazı dönemler önemli kırılmalara ve değişimlere sahne olmuştur. Bu değişimler hem mevcut dönemi, hem de sonraki dönemleri karşı konulmaz bir şekilde bu değişim rüzgârını içine alarak, tahmin edilmeyen ya da umulandan daha farklı sonuçların doğmasına da imkan sağlamıştır. Aydınlanma ve onun düşünce havzasında hayat bulan milliyetçilik içinde de böyle bir tesadüf ve imkanın bulunduğu söylenebilir. Aydınlanma entelektüel, sosyal, siyasi bir dönüşümün adı olarak on sekizinci yüzyıldan beri pek çok oluşum ve değişime imkan sağlamış düşünsel bir harekettir. Başta siyasi yönetim tarzları olmak üzere, insan, toplum ve sanata dair değişimler birbirini tetikleyen şekilde ortaya çıkmış ve günümüz modern toplumun oluşmasını sağlamıştır. Milliyetçilikte Aydınlanmanın bakiyesi olan bir kavramdır. Özgürlük, eşitlik, bağımsızlık gibi ülküler, Fransız ihtilali ile beraber, adına milliyetçilik dediğimiz bir düşünsel ve siyasi akım ve sisteme dönüşmüştür. Biz bu çalışmamızda bu dönüşüme dair kısa bir değerlendirmeyi, belki de bir dipnotu kendi zaviyemizden sizlere sunmaya çalışacağız.

Kelimeler: Aydınlanma, Milliyetçilik, Ulus, Özgürlük, Eşitlik, Kültür

An Apostil Regarding Enlightened Roots of Nationalism

Abstract:

Heraclitus has attempted to explain the meaning of life with *Pantha Rei* principle 2500 years ago. According to this, everything is in constant change as it flows inexorably. In a similar fashion, history flows just like the river that Heraclitos refers to. This means that there is no possibility to repeat an incident or prevent one from happening. Within this flowing course of time and history in constant change there are some landmarks and groundbreaking moments. Those momentous changes have begot unexpected results that effect not only the present time but also the future. Nationalism that emerged within the Enlightenment and its intellectual atmosphere can been regarded as such a chance and possibility. Enlightenment, being an intellectual, social and political transformation of the eighteenth century has provided grounds for many upcoming emergences and changes. Triggering one another, the changes in the fields of primarily politics and secondarily

* Doç. Dr. Ahmet Erhan Şekerci, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi ABD. Öğretim Üyesi, ahmetsekerci@gmail.com

humanities, social sciences and art emerged in quick succession and formed the foundations of modern social structure. Thus nationalism is an outcome concept of the Enlightenment. With the French revolution, the ideals of liberty, equality and independence transformed into an intellectual and political current and system we call nationalism. This work is an attempt towards presenting a brief analysis of that transformation and a note from our perspective.

Key words: Enlightenment, Nationalism, Nation, Liberty, Culture.

Giriş

Tarih bazen hiç umulmadık olayların ardı sıra giden yaşanmışlıklar üzerine kuruludur. Bu nedenledir ki, bugün artık gerçek olan pek çok şey bir zamanlar aslında gerçekleşme imkanı ya hiç olmayan ya da çok zayıf olan hayallerin ürünü olabilir. İnsan anı ve geleceği inşa etmek için her ne kadar plan yapsa da, insan üzerine kurulu her planın hesaplanması mümkün olmayan yönleri her zaman için vardır. Aydınlanma ve onun sosyal ve entelektüel çıktılarının bir çoğu aslında kısmen bu rastlantının ürünüdür. Bu nedenledir ki, aydınlanma kavramı hakkında yapılacak her tanım bir anlamda eksik kalmaktadır.

On sekizinci yüzyıl aydınlanma yüzyılıdır. O aklın bağımsızlığını ifade eden, salt felsefi bir faaliyetin çok ötesinde toplumsal bir inşa sürecidir.[1] On yedinci yüzyılın son çeyreğinde felsefi ve entelektüel bir faaliyet olarak doğan Aydınlanma, Kıta Avrupa'sında ve özellikle Fransa ve Almanya'da toplumsal bir dönüşüm hareketi haline gelecektir. Bu dönüşümün kuşkusuz en önemli sonuçlarından ya da çıktılarından birisi de milliyetçiliktir. Aydınlanma'yı ve onun en önemli çıktılarından birisi olan milliyetçilik kavramını karakterize eden üç önemli tarih vardır. Günümüzden baktığımızda zaman zaman anakronik bir yaklaşım içine düşme tehlikesine rağmen, aksi ispat edilene değin insanlar kurgusal tarih algılarını da inşa edeceklerdir. Bizim burada ortaya tüm çalışmamızı karakterize edecek tarih ve olaylar da bu kurgusallık içinde değerlendirilebilir.

Aydınlanma yaklaşık bir buçuk asır devam etmiş bir düşünce hareketidir.[2] Sürecin başlangıcını temsil eden tarih, 1688 İngiliz Glorious devrimidir. Siyasi ve entelektüel dönüşümü ifade etmesi bakımından oldukça önemli olan bu tarih, kansız ve tüm tarafların katılımıyla gerçekleşmiş

1 A.E. Şekerci, *Aydınlanma ve Din: İngiliz Aydınlanma Geleneğinde Din Algısı*, İnsan Yayınları, İstanbul-2016, s.14

2 Aydınlanma düşüncesini ifade eden tarihler bakımından farklı yaklaşımlar vardır. Ancak buradaki sınırlandırmalar ve tarihlere verilen anlamlar bizim kendi düşüncelerimizi ifade etmektedir. Konu ile ilgili tartışmalara bkz,, S. J. Barnett, *The Enlightenment and Religion The Myths of Modernity*, Manchester University Press, 2003 s.1; Ahmet Cevizci, "Aydınlanma", *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay, İstanbul-2002, s.111; H. Ömer Özden-Osman Elmalı, *Yeniçağ Felsefesi Tarihi*, Arı Sanat, 2. Baskı, İstanbul-2014, s.237-238.

olması bakımından 'şanlı' lakabıyla anılmıştır. Siyasi ve düşünsel hakların kral ve halk nezdinde belli bir rutine sokulması anlamını taşıyan bu anlaşma aynı zamanda Aydınlanma'nın ilk siyasi kazanımı olarak sürecin başlangıcını temsil etmektedir. İkinci tarih ise tam bir asır sonra sürecin kırılmaya uğradığı 1789 Fransız ihtilalidir. Bu tarih aynı zamanda milliyetçilik kavramının da düşünce sahnesine girdiği zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Son tarih ise 1815 Viyana anlaşmasıdır. Napolyon'un yenilgisinin temsili olan bu anlaşmada siyasi ve entelektüel bakımdan Aydınlanma döneminin bitişini ama onun en büyük sonuçlarından olan milliyetçiliğin ise siyasi bağlamda ortaya çıkışını temsil etmektedir. Fransız ihtilali sonrasında kurulan genç Fransız cumhuriyeti, kısa süre sonra Almanya ve Avusturya'nın saldırılarıyla karşılaşmıştı. Sonrasında yönetime el koyan Napolyon, milliyetçiliğin çekirdek hali ya da en etkin yollarından olan vatanseverlik ülküsüyle ülkesini ilk önce işgalden kurtarmış sonrasında ise tüm Avrupa'yı etkisi altına alacak bir işgal hareketini başlatmıştır. Tüm Avrupa'ya yayılan Napolyon'un devrim ordularının 1815 yılında Waterloo savaşında yenilmesiyle birlikte siyasi ve entelektüel açıdan Aydınlanma biterken, onun genç evlatlarından olan milliyetçiliğin yükselişe geçtiği bir dönem başlamıştır. On dokuzuncu asır ulus devlet algısının ve monarşiden millete/milliyete evrilen hızlı bir dönüşümün başlangıcıdır. Başta belirtiğimiz gibi tarihte gerçekleşen her olay, umulmadık sonuçlarında doğmasına imkan sağlamıştır. Eğer Napolyon Waterloo savaşında yenilmemiş olsaydı[3] belki de burada ifade edeceğimiz pek çok şeyin bir anlamı kalmayacaktı. Ancak ortaya çıkan cari durum, toplumları ve tarihin akışını da geri dönülmez bir şekilde değiştirmişti. Biz de bu çalışmamızda bu değişimin aydınlanma ve milliyetçilik bağlamında ne şekilde gerçekleştiğine bakacağız. Bunun için, öncelikle milliyetçilik kavramının ne anlama geldiğini ele alıp, Aydınlanma ve milliyetçilik ilişkisinin ne şekilde tezahür ettiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Kavramsal Analiz: Millet ve Milliyetçilik

Aydınlanma on sekizinci yüzyılı karakterize eden bir dönemin adıdır. Kant'ın başta bireyi merkeze alarak ergin olmama durumundan kurtulma hali olarak nitelendirdiği[4] bu kavramın modern dünyaya kazandırdığı pek çok önemli değer vardır. Bunların başında insan hakları, özgürlük, bağımsızlık, mülkiyet hakkı, teşebbüs hürriyeti, tolerans, basın yayın hürriyeti gelmektedir. Özgürlük kavramı özellikle Aydınlanma'nın kurucu filozofu olarak kabul edilen J. Locke'un siyasi görüşleriyle sistematize edilmiş ve ardından tüm süreci ve siyasal düşünceleri etkileyecek bir hale

3 Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Tesev Yayınları, İstanbul-2008, s.24

4 I. Kant, "Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784), *Toplumbilim Aydınlanma Özel Sayısı*, çev: Nejat Bozkurt, sayı:11, Temmuz-2000, s.17.

dönüşmüştür. Düşünürün *Sivil Hükümet Üzerine İki Deneme* ve *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup* isimli eserleri Aydınlanmayı aşan ve başta milliyetçilik ve ulus devlet yapısı olmak üzere pek çok çağdaş fikrin oluşmasına zemin hazırlamıştır.[5]

Millet ve milliyetçiliği kavramsal düzeyde değerlendirdiğimizde, bu kavramların bir biri ile bazen bir ardısallık bazen ise tamamlayıcılık ilişkisi içinde olduğunu müşahede ederiz. Bu iki kavram söz konusu ilişkilerin ötesinde, bir birinden yer yer ayrı düşen referans ve içeriklere de sahiptir. Millet kavramı Arapça kökenli bir kelimedir. Topluluk ve cemiyet anlamlarının dışında aynı kökenden gelen insanları ifade etmesinin yanında, din ve şeriat gibi kuşatıcı kullanımlara da sahiptir. Ancak çağdaş kullanım olan ulus kavramanın yanında, siyasal milliyetçilik akımına bağlı olarak on dokuzuncu yüzyıldan itibaren ortaya çıkan *nation* ve *nationalism* kelimelerinin anlamlarını içerecek şekilde sınırlandırılmıştır. Dilimizdeki milliyetçilik kavramı da, ait olduğu millete bağlılık duyan, onun menfaatlerini kendi menfaatleri üzerinde tutan gibi anlamlarının yanında, siyasi bir geleceği ve ülküyü paylaşmak anlamında ulusçuluk kavramlarını içerecek bir anlama da gelir. Millet kavramı İslam düşünce tarihinde genellikle din ve inanç anlamlarına gelecek şekilde kullanıla gelmektedir. Ulus anlamındaki yaygınlık, Aydınlanma sonrası ortaya çıkan dönüşümle izah edilebilir. Farabi'nin ünlü *Kitâbu'l Mille* adlı eserindeki 'mille' kelimesi, Osmanlı döneminde kullanılan ve tüm Müslümanları ifade eden Millet-i Beyzâ, Hıristiyanlara ithafen, Millet-i Mesihiyye ve Osmanlı toplumundaki Müslümanları, Yahudileri, Ermenileri ve Rumları toplumlarına karşılık olarak kullanılan Millet-i Erbaa kavramındaki millet kelimesi, genellikle din, inanç ve kültür anlamlarını ifade edecek şekilde kullanılmıştır.[6] Günümüzdeki millet ve milliyetçilik kavramları ise daha çok, Fransız ihtilali sonrasında oluşan düşünce ikliminde ortaya çıkan ulus merkezli anlayışın bir sonucu olarak, aynı siyasi ortamı paylaşan ülkü birliği yapmış genelde aynı kökene bağlı insanları ifade eden topluluk ve siyasi birlik için kullanılmıştır. Bu açıdan modern kullanımda millet ile ırk/etnik köken anlam olarak birbirine yakın anlamda kullanılmaktadır. Yani günümüz kullanımıyla millet ve milliyetçilik kavramları Fransız aydınlanmasından mülhem Batı kökenli kavramlardır. Popüler kullanımıyla ifade edersek artık ulus ve ulusçuluk kelimeleriyle ifade edilen bu iki kavramın Batı kaynaklı olması, onların aynı içerikle kullanıldığı anlamına gelmemektedir. Zira on altıncı yüzyıldan itibaren tüm dünyada kolonyalizm ile hakimiyet sağlamaya çalışan Batılı uluslar, bu kavramları sonrasında kendi kültür

5 J. Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*,çev. Metin Yürüşen, Liberte, Ankara-2009, s.71; J. Locke, *Two Treatises of Goverment and A Letter Concerning Toleration*, edit and with introduction by Ian Shapiro, Yale University Press, New Haven, 2003, s.30

6 Konu ile ilgi olarak bkz, İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c.2, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul-2005, s.2073-2074; Bkz, Coşkun Değirmencioğlu, "Millet, Milliyet Üzerine" *Türk Yurdu*, 1999, sayı:139-140-141, s.85.

ve medeniyetlerini üstün ve hakim gösterme unsurları olarak kullanmışlardır. Bu açıdan sömürgeci/fetihçi Batı milliyetçiliğiyle ile savunmacı/kurtuluşçu Doğu milliyetçiliği arasında önemli içerik ve anlam ayrılıkları bulunmaktadır. Batılı milletler tarafından hakimiyetin ve sömürünün unsuru olan bu kavram, Batılı olmayan ve işgale uğrayan uluslarca emperyalizme ve kolonyalizme karşı bir savunma aracı olarak kendisine başvurulan siyasal bir argüman haline gelmiştir.[7]

Günümüzde ise daha çok Gellner, Smith, Kedourie ve Balibar gibi çağdaş düşünürlerce araştırma konusu yapılan bu kavramlar klasik anlamlarının yanında daha geniş kullanımlara kavuşmuştur. Gellner milliyetçiliği ulusal bilincin oluşmasını sağlayan kültürel bir birlik olarak görmektedir.[8] Smith milli kimliği yaratan şeyin bizzat milliyetçiliğin kendisi olduğunu ifade eder.[9] Milliyetçilik her ne kadar on dokuzuncu yüzyılda üretilmiş ya da icat edilmiş olsa da kolektif bir bilinç halinin oluşmasına ve bireyin kendini devletine bağlı hissetmesine imkan sağlamaktadır.[10] Bu imkanın içinde etnik kökenin ikinci plana atıldığı bir entegrasyon durumu da vardır. Ancak her ne kadar zaman zaman tesadüfi ya da kurgusal bir etkinlik gibi algılansa da, yine de milliyetçilik doğal olarak etnosantrik bir kökene göre tanımlanmak zorunda kalacaktır.[11] Ancak günümüzde de geçerli olan kültür ve etnisite eksenli tanımlamaların kökeni 1908 yılında Friedrich Meinenck'e dayanmaktadır. Düşünür milleti kültürel bir topluluk anlamında *Kulturnation* kavramıyla, kendi iradesini belirleyen bir topluluk anlamında ise *Staatnation* kavramıyla ifade etmiştir.[12] Bu ayrım daha sonrasında siyasi ve kültürel milliyetçilik ayrımının kabul görmesinde etkili olmuştur. Özellikle gittikçe kozmopolit ve küresel bir yapıya kavuşan günümüz dünyasında çoğu devlet milli bir isimle kendilerini tanımlarken, halk pek çok etnik unsuru bir arada barındırmaktadır. Bu anlamda modern ve gelişmiş ülkelerde genellikle kültüre dayalı oluşturulmuş bir milliyetçiliğin yanında, gelişmekte ya da varlık mücadelesi verilen bölge ve alanlardaki devletlerde daha çok korumacı bir tarzda kendini gösteren etnik kökene dayalı bir milliyetçilik anlayışı ortaya çıkmaktadır. Aslında kültüre dayalı milliyetçilik anlayışı bir anlamda kurgusal ve hatta hayali politik bir topluluktur.[13] Milliyetçilik farklı unsurları bir arada tutan psikolojik bir üst kimlik oluşturmaktadır. Yani ulus ya da millet dediğimizde ortak yasalara bağlı, hak ve sorumlulukları olan bir topluluk

7 E. Balibar, I. Wallerstein, *Irk Ulus Sınıf:Belirsiz Kimlikler*, çev. Nazlı Ökten, Metis Yay, İstanbul-2000, s.66; J. Plamenatz, "Two types of Nationalism", *Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea*, ed. E. Kamenka, Edward Arnold Ltd, London-1973, s.30.

8 E. Gellner, *Nation and Nationalism*, Blackwell, Oxford-1983, s.48

9 Athony D. Smith, *Millî Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim, İstanbul-1994, s.117.

10 J.A. Hall, "Nationalism: Classified and Explained", Deadalus, Summer, 1993, s.5.

11 E. Balibar, I. Wallerstein, *Irk Ulus Sınıf:Belirsiz Kimlikler*, s.66

12 A. D. Smith, *Millî Kimlik*,, s.24.

13 Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Metis Yay, İstanbul-1995, s.22.

aklımıza gelmektedir. Bu yasaya bağlı olmada ise insanların rengi, ırkı, itikadı, yaşı ya da dine dayalı farklılaşmalarının bir anlamı yoktur. Etnik kökene bağlı milliyetçilik daha çok Batı dışı toplumlarda yaygınken, kültüre bağlı milliyetçilik daha çok Batı merkezli topluluklarda yaygındır.[14] Hans Kohn millet kavramını aynı yönetim ve yasalar altında ortak ülkede yaşayan insanları kuşatan, rasyonel bir tarzda oluşmuş bir topluluğa işaret etmek için kullanır.[15] Milliyetçilikte bu topluluğun devamının siyasi olarak savunulması ve devamının sağlanması için ortaya konulan çaba olarak da düşünülebilir. Bu çabanın siyasi yönü olan devlet ise zorunluluktan öte olumlu bir sonuçtur.[16] Aydınlanmanın en önemli çıktılarından olan siyasi milliyetçilik monarşik yapılardan demokratik cumhuriyete geçiş sürecinin katalizörü olmuştur.[17]

Aydınlanma ve Milliyetçilik

Aydınlanma ve Milliyetçilik kavramlarını siyasi ve entelektüel bağlamda ele aldığımızda Rönesans ve Reform hareketlerinden başlayan değişimin Aydınlanmayla zirveye çıktığı yapıda, çağdaş dünyanın oluşmasındaki en önemli yapı taşının milliyetçilik olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Modern ve çağdaş dünyayı içine alan bu değişim ve oluşum dalgası son dört asırdır etkisini sürdürmektedir. Aydınlanma ile başlayan monarşik yönetimlerdeki değişim ve dönüşüm, 1789 Fransız ihtilaliyle birlikte yeni ulus yapılarının tarih sahnesine çıkmasını sağlamıştır. Aydınlanmanın en önemli merkezlerinden olan Almanya Bismarck ile ancak 1871'de ulusal birliğini sağlamıştır. Roma gibi bir medeniyet geçmişine sahip olan İtalya da 1859'da Kont Camillo Cavour ile ulusal birliğine kavuşmuştur. Aydınlanma çağının emperyalist güçleri olan Fransa ve İngiltere ulusal yapıların da ilk örnekleridir. Eskilerin büyük monarşileri sahip oldukları coğrafyalarda hükümlerini sürdürebilmek için millet ve milliyetçilik kavramlarını kültür merkezli bir üst kimlik olarak sürdürmeye çalışmışlardır. Fransız ihtilalinin estirdiği özgürlük rüzgarı Birinci Dünya Savaşı'na gelene değin başta Avusturya-Macaristan ve Osmanlı gibi kadim monarşileri doğrudan etkilemiştir. Bu dönemde Yunanistan, Polonya ve Bulgaristan gibi devletler bağımsızlığını sağlarken, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Wilson ilkelerine göre yirmi yedi tane ulusal devlet kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Avrupa merkezli kolonyal sistem tamamen yıkılarak dünya genelinde ulusal devletler kurulmuştur. Bazı bölgelerde ise tek bir ulusa ait irili ufaklı pek çok ulus devletleri kurulmuştur. Arap dünyası bunun tipik bir örneğidir. Aynı durum Sovyetler Birliği'nin dağıl-

14 Bkz, Athony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni,* çev: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Yay, Ankara-2002, s.178; Anthony D. Smith, *Millî Kimlik,* s.28.

15 Anthony D. Smith, *Millî Kimlik,* s.131, 262.

16 Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk,* ter: B. Ersanlı, G.G. Özdoğan, Hil Yay.İstanbul-2013, s.77.

17 Jurgen Habermas, *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak,* çev. İlknur Aka, Yapı Kredi Yay, İstanbul-2012, s.19.

masıyla beraber ortaya çıkan Türki cumhuriyetler için de geçerlidir.

On dokuzuncu asırda başlayıp yirminci asırda yükselişe geçen milliyete bağlı ulusal devlet ve medeniyet anlayışının temelini oluşturan belli başlı temel unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlardan bazılarına kısaca değinmek gerekmektedir. Zira gerek etnisite, gerekse kültür merkezli olsun bu unsurlar olmadan milliyetçiliği tam olarak tanımlamak ya da anlamak mümkün olmayacaktır. Bu unsurlardan en önemlisi kuşkusuz etnik kökendir. Millet kavramından milliyetçiliğe evrilen süreçte en önemli çıkış noktası aynı etnik kökenden gelme durumudur. Ancak etnik köken doğuştan kazanılan ırksal bir özellik olarak kabul edildiği gibi, bunun dışında sonradan kabul edilen ya da mensup olunan bir kültür unsuru olarak da düşünülmektedir. Yani doğuştan gelmeyen, katılıma bağlı bir etnik unsur da söz konusu olabilir. Ancak entik milliyetçilikteki etnisite kavramı, daha çok doğuştan aynı topluluğa yani millete ait olma anlamını içerecek şekilde kullanılmaktadır. Kurulan ilk milli/ulus devletler aynı ırksal özellikleri barındıran toplulukları bağımsızlaştırma amacı taşımaktadır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrasında kolonyal sistemin ayrışmasıyla oluşan çoğu devlet için etnik unsur ön plandaydı.[18] Günümüz dünyasında çoğu devlet salt ve baskın bir ırka dayanan ya da ortak bir düşüncenin ürünü olan bir milliyetçilik anlayışının sonucu olan ulusal/milli devletlerin hakimiyeti altındadır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan dünya siyasal sisteminde milliyetçilik, emperyalizme karşı bir koruma unsuru olarak insanları birleştiren önemli bir güç olarak karşımıza çıkmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ilkelerinden olan ve Atatürk'ün de sahiplendiği milliyetçilik anlayışı, ilk zamanlarda ırkı, sonrasında kültürü/harsı esas almakla beraber ülkenin emperyalizme karşı mücadelesinde önemli bir savunma silahıydı.[19] Bu tür milliyetçilik algılarından en dikkate değeri ise kuşkusuz pek çok etnik grubun bir arada yaşadığı ve ırki ayrıştırma ihtimallerinin asgari düzeyde tecrübe edildiği Hindistan'daki Savakar milliyetçiliğidir. Hindu olmak burada üst bir kimlik olarak inşa edilerek birlerce farkı unsuru birleştiren bir yapı ortaya konmaya çalışılmıştır. Avrupa'nın on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan iki önemli ulus devleti olan Almanya ve İtalya, ırksal özelliklerini ön plana çıkararak kendilerini saflaştırma iddiasıyla, neticesini İkinci Dünya Savaşı'nda göreceğimiz faşist uygulamalara yönelmişlerdir. Sadece ırka vurgu yapan milliyetçilik anlayışı dışlayıcı yapısıyla son yüzyılda Sırbistan'da gördüğümüz ve her gün görme ihtimalimiz olan katliam/soykırım potansiyeline de sahiptir. Bu nedenledir ki, çağdaş dünya milliyetçiliği, ayrıştırıcılıktan öte birleştirici bir yapıda inşa etmek için ırkın yanında diğer başka un-

18 Anthony D. Smith, *Millî Kimlik,* s.161-163.
19 Bkz, Gündoğan, a.g.m., s.186; Özkırımlı, *a.g.e.,* s.39.

surları da önemsemektedir.

Milliyetçiliğin ikinci unsuru dildir. Hatta milliyetçiliği sadece etnik kökene ve ortak dile indirgeyenler bile olmuştur.[20] Dil etnik milliyetçilik ile beraber, kültüre dayalı milliyetçiliğin en önemli unsurlarından bir tanesidir. Aydınlanma düşüncesinin milliyetçilik kavramı üzerindeki en önemli etkisi, daha on yedinci yüzyıldan itibaren düşünce ve kamusal hayatta etkili olmaya başlayan ulusal/yerel dillere verilen önemle ortaya çıkmaktadır. Luther'in İncil'i Almanca'ya çevirmesi, yine Almanya'da Almanca'nın bürokratik dil olarak Latince'nin yerini alması,[21] yerel dillerde üretilen edebiyat ve düşünce eserleri milli bilincin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Aydınlanma dünyasının yeni yeni şekillenen kozmopolit devlet ve şehir sistemlerinde azınlıkların asıl topluluğa entegrasyonunda dil önemli bir yardımcı unsur olarak her zaman önemini korumuştur. Günümüz çağdaş dünyası içinde coğrafya değiştiren halkların, bulundukları ülkeye adaptasyonunda yerel ya da resmi dilin öğrenilip kullanılması ciddi bir önem arz etmektedir. Nitekim dil ve buna bağlı ortaya çıkan yeni kültür, modern milliyetçiliğin ilham kaynağı olan Fransa ve Fransız milliyetçiliğinin temel karakteristiği durumundadır.[22]

Milliyetçiliğin üçüncü önemli unsuru ortak vatan algısıdır. Bu vatan sahip olunan hâlihazırdaki toprak olabildiği gibi, geleceğe matuf emperyal bir arzunun ürünü olan ve üzerinde hak iddia edilen yerleri de kapsayabilmektedir. Çağdaş milliyetçilik algısında yaşanılan toprağa duyulan aidiyyet en önemli unsurlardandır. Etnik milliyetçilikte vatanın tek bir ırka ait olduğu düşünülürken, çağdaş dünyada bulunduğu ülkeye sahip çıkan ve ortak geleceğe yönelen her vatandaş için o yer vatan durumundadır. Bu anlamda günümüz dünyasında vatan daha geniş bir çerçevede kuşatıcı bir yapıyı imlemektedir.

Milliyetçiliğin diğer önemli unsurları arasında din ve ortak kültür gelmektedir. Bu ikisinin bir arada olduğu bir milliyetçilik algısının en önemli sonucu kuşkusuz aynı tarih bilincine ve ortak geleceğe sahip bir topluluğun teşekkül etmesidir. Millet kavramının ilk kullanımlarından birisinin din ve medeniyet anlamını içerdiğini girişte söylemiştir. Ortak kültür de milliyet kavramının bir medeniyet formuna kavuşmasında dönüştürücü bir role sahiptir. Bu dönüşümün sonucunda ortaya çıkacak en önemli şey ise milletin devamını sağlayacak bir ortak bilinçtir. Bu bilincin temelinin atılmasında din, dil, vatan ve etnik köken birlikte rol oynamaktadır. Bu saydığımız hususların dışında da çağdaş veya klasik anlamda milliyetçilik

20 Daniel Druckman, "Nationalism, Patriotism, and Group Loyalty: A Social Psychological Perspective", *Mershon International Studies Review*, 1994, 38, s.45.

21 Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, çev:S. Coşar, S. Özertürk, N. Soyarık, İletişim Yay, İstanbul-2013, s178.

22 Hakan Poyraz, "Telâffuz ve Gramer Açısından Milliyetçilik" *Türk Yurdu*, 1999, sayı:139-140-141, s.156.

kavramının kavramsal yönünü oluşturan bazı diğer hususları da eklemek mümkündür.

Sonuç

Aydınlanma dönemi iki asır önce tamamlanmasına rağmen, Aydınlanma ideallerinin hakim olduğu çağdaş bir dünyada yaşıyoruz. Bu dünyanın kozmopolit yapısında, pek çok siyasi yapı kendilerini milli/etnik kökene dayanarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte eski klasik monarşilerin izlerini ya da temsillerini barındıran yönetimler de belli oranda varlığını sürdürmektedir.

Bu çalışmamızın temel hedefi, Aydınlanma düşüncesinin milliyetçilik akımlarına en büyük etkisinin ne olduğu sorusuna cevap aramaktı. Yukarıdaki bölümlerde belli oranda cevaplamaya çalıştığımız bu sorunun en önemli cevabı ise bize göre şudur: Aydınlanma, ortaya koyduğu iradeyle siyasi ve sosyal açıdan monarşilerin ulus devlete, ulus devletlerin ise monarşik olmayan çok uluslu kültürel yapılara geçişini mümkün kılmıştır. Zımni olarak dünya üzerinde bazı monarşiler halen hüküm sürse de, artık imparatorluk formundaki yapıların yerine daha çok ulusal yapıların bulunduğu bir dünyada yaşamaktayız. Aslında çağdaş dünya, Rusya gibi monarşik olmayan ancak kadim hakimiyet alanlarında hala hükmünü ve yayılmacılık iddialarını sürdüren dev gibi bir yapı ile dünyanın diğer ucunda özgürlük, bağımsızlık, ilerleme ulusal varoluş ülküleri gibi pek çok Aydınlanmacı düşüncenin katkıda bulunduğu Amerika'nın hakimiyet alanları arasında bazen tek genellikle çift kutuplu olarak varlığını devam ettirmektedir. Aydınlanma'nın merkezi olan Avrupa, 1815 Viyana, 1918 Birinci Dünya Savaşı ve 1945 İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı acı tecrübeler sonucunda temelinde ekonomik ve siyasi kaygıların olduğu ve çoğu Avrupalı milletlerin katıldığı bir topluluk haline gelmiştir. Ancak milliyetçi akımlara güç veren en önemli dönüm noktası Aydınlanmanın da kırılma noktası olarak kabul ettiğimiz 1789 Fransız ihtilalidir. Sonrasında meydana gelen siyasi gelişmeler ulus algısının siyasi ve entelektüel açıdan yükselişe geçmesine imkan tanımıştır. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıl ulus devletler yüzyılıdır. Günümüzde ise ulus devletlerin, geleceklerini garanti altına almak için çeşitli ittifaklarla ve Locke'un doğal düzen teorisini hatırlatır tarzda ekonomik ve siyasi gayelerle bir araya geldikleri bir dönemi yaşıyoruz. Bunun en tipik örneği olan Avrupa Birliği her ne kadar Aydınlanma'nın mirasçısı olan İngiltere'nin ayrılmasıyla yeni bir yola girmiş olsa da, etkinliğini sürdürmektedir. Bu arada İngiltere'nin birlikten ayrılma çabalarının temelinde de yine ulusal çıkar ve hesapların olduğu unutulmamalıdır. Ulusal varoluş ülküsü geçmişte nasıl monarşileri parçaladıysa, yeri geldiğinde adı konmamış ancak monarşik yapıları ve siyasi birliktelikleri beraberinde getirmiştir. Aslında dünyada yaşanan çift kutuplu güç dengesinde her millet kendi geleceğini garanti altına almak

için mevcut şartları ve statükoyu hesaba katan bir konum almak durumundadır. Sosyal ve siyasi değişim hiçbir zaman insanların doğrudan kontrol edebileceği bir şey olmamıştır. Planlananların bir kısmı gerçekleşmiş olsa da, tarihte bazı şeyler hiç umulmadık şeylerin yaşanmasına sebep olmuştur. Aydınlanma ve sonrasında yaşanan durum aslında buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Aydınlanma ile gelen bağımsızlık, özgürlük, ilerleme, insan hakları, tolerans, mülkiyet, eşitlik gibi bugün çağdaş insanın normal gördüğü pek çok hak Aydınlanma yüzyılında insanlara yeni kapılar açarken sonrasında yaşanan savaşlara da ilham kaynağı olacaktır. Ödenen her bedel yeni imkanlar sağlarken, huzurun yanında yeni sorunları da beraberinde getirmektedir. Aydınlanmanın ilham verdiği milliyetçilik düşüncesi ilk zamanlar entisiteyi yücelten bir yapıyı gerekli kılsa da, çağdaş dünyanın millet algısı pek çok etnik gruptan müteşekkil, ortak amaç ve gelecek için bir araya gelmiş topluluklardan oluşmaktadır. Bu anlamda kültürün ön planda olduğu bir milliyetçilik algısı çağdaş dünyanın ilerlemiş devlet ve topluluklarında varlığını sürdürürken, gelişmekte ya da mevcut gücünü koruma iddiasında olan topluluklarda etnik milliyetçilik mevcudiyetini korumaktadır. Artık ulus/millet ve bunun oluşturduğu milliyetçilik kavramı üst bir kimlik olarak insanları bir arada tutan bir yapı olarak tahayyül edilip uygulanmaya çalışılmaktadır. Her ne kadar bu durum kimine göre kurgusal ya da hayali bir şey olsa da, küresel dünyada varolan milliyetçilik algısının ayrıştırıcı değil birleştirici olması gerektiği vurgusu hala canlılığını sürdürmektedir. Çağdaş dünyanın ilerlemiş toplumlarında milliyetçilik artık sadece soy, sop ve etnik bağa indirgenmemektedir. Biyolojik temele dayalı milliyetçilik yerine kültürün daha baskın olduğu ortak yaşamanın bir imkanı olarak kabul edilen milliyetçilik kavramı tercih edilmektedir. Ancak buna rağmen milliyetçiliğin nihayetinde ilk unsurunun da etnisite olduğu gerçeğini hiç kimse reddetmemektedir. Nihai anlamda hiç kimsenin etnik bir değişim imkanına sahip olmadığını düşündüğümüzde ve ancak ulus devlet yapısında yaşadığımız bu çağdaş dünyada Smith'in de ifade ettiği gibi bir kolektif ayniyet şekli olan milli kimlik ile var olabilir ve beraber yaşayabiliriz. Burada bireylerin duyguları ne olursa olsun, herkes kültür, kimlik ve millilik ilkesi etrafında toplanmak durumundadır. Bununla beraber, etnik sorunlar ve problemler her zaman var olmaya devam edecektir.

Kaynakça

Ahmet Cevizci, "Aydınlanma", *Felsefe Sözlüğü,* Paradigma Yay, İstanbul-2002

Ahmet E. Şekerci, *Aydınlanma ve Din: İngiliz Aydınlanma Geleneğinde Din Algısı,* İnsan Yayınları, İstanbul-2016.

Athony D. Smith, *Millî Kimlik,* çev. Bahadır Sina Şener, İletişim, İstanbul-1994.

....., *Ulusların Etnik Kökeni,* çev: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Yay, Ankara-2002.

Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması,* Metis Yay, İstanbul-1995.

Coşkun Değirmencioğlu, "Millet, Milliyet Üzerine" *Türk Yurdu,* 1999, sayı:139-140-141.

E. Balibar, I. Wallerstein, *Irk Ulus Sınıf:Belirsiz Kimlikler,* çev. Nazlı Ökten, Metis Yay, İstanbul-2000.

Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak,* çev:S. Coşar, S. Özertürk, N. Soyarık, İletişim Yay, İstanbul-2013.

....., *Nation and Nationalism,* Blackwell, Oxford-1983.

....., *Uluslar ve Ulusçuluk,* ter: B. Ersanlı, G.G. Özdoğan, Hil Yay.İstanbul-2013.

H. Ömer Özden-Osman Elmalı, *Yeniçağ Felsefesi Tarihi,* Arı Sanat, 2. Baskı, İstanbul-2014

Hakan Poyraz, "Telâffuz ve Gramer Açısından Milliyetçilik" *Türk Yurdu,* 1999, sayı:139-140-141, s.156.

I. Kant, "Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784), *Toplumbilim Aydınlanma Özel Sayısı,* çev: Nejat Bozkurt, sayı:11, Temmuz-2000.

İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük,* c.2, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul-2005.

J. Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup,* çev. Metin Yürüşen, Liberte, Ankara-2009

J. Plamenatz, "Two types of Nationalism", *Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea,* ed. E. Kamenka, Edward Arnold Ltd, London-1973.

J.A. Hall, "Nationalism: Classified and Explained", Deadalus, Summer, 1993.

Jurgen Habermas, *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak,* çev. İlknur Aka, Yapı Kredi Yay, İstanbul-2012.

Locke, *Two Treatises of Goverment and A Letter Concerning Toleration,* edit and with introduction by Ian Shapiro, Yale University Press, New Haven, 2003

S. J. Barnett, *The Enlightenment and Religion The Myths of Modernity,* Manchester University Press, 2003

Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri,* Tesev Yayınları, İstanbul-2008.